

ASMENS TEISĖS ATSIŠAKYTI ATLIKTI KARO TARNYBĄ DĖL VIDINIŲ ĮSITIKINIMŲ REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE IR TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Tomas Proškus

Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnyba
Elektroninis paštas: tomas.proskus@gmail.com

Pateikta 2023 m. gegužės 7 d., parengta spaudai 2023 m. spalio 22 d.

DOI: 10.13165/JUR-23-30-2-03

Santrauka. *Asmens teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų tarptautinėje teisėje turi seną tradiciją. Tokia teisė nepriklausomos Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje yra reguliuojama alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos instituto, kuris buvo įtvirtintas 1996 m. karo prievolės įstatyme. Per daugiau nei du dešimtmečius alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos egzistavimo nacionalinėje teisėje šis institutas nesulaukė itin reikšmingų pokyčių, kurie atitiktų šiuo metu egzistuojančią tarptautinę teisę ir Europos Žmogaus Teisių Teismo teisės aiškinimo praktiką. Atsižvelgus į tai, šiame tyrime, pasitelkus užsienio tarptautinės teisės normas ir Europos Žmogaus Teisių Teismo teisės aiškinimo praktiką, atskleidžiamas Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės normų ir nacionalinių teismų teisės aiškinimo santykis su transnacionaline asmens teise atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų. Atlikus tyrimą, daroma išvada, kad Lietuvos Respublikos nacionalinė teisė neatitinka tarptautinės teisės normų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamos teisės aiškinimo praktikos, todėl turėtų būti adaptuojama inkorporuojant gerąją tarptautinę teisės praktiką asmenų teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų atžvilgiu.*

Reikšminiai žodžiai: *alternatyvioji tarnyba; karo tarnyba; teisė atsakyti atlikti karo tarnybą; vidiniai įsitikinimai.*

Įvadas

Karo tarnyba yra valstybinis įsipareigojimas, kurio prisiėmimas kyla iš tam tikrų istorinių ir politinių aplinkybių. Karo tarnybos atlikimas gali sukelti nepatogumų, taip pat tam tikro masto žalą kiekvienam asmeniui dėl tarnybos pobūdžio ir trukmės, kadangi daugumai asmenų reikia pakeisti įprastą gyvenimo režimą. Nepaisant to, visiems asmenims turi būti užtikrinta asmens laisvė ir pagrindinės teisės, kurios apima ir teisę atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų. Ši teisė pripažįstama daugelyje šalių ir ja yra išreikšiamas objektyvus ir sąmoningas atsakymas atlikti karo tarnybą tam tikru momentu. Ši teisė yra grindžiama individo sąžinės laisve ir galimybe laisvai išreikšti savo nuomonę ir tikėjimą, t. y. asmuo gali atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų. Valstybė turėtų užtikrinti, kad šios teisės laikymasis nebūtų baudžiamas, o asmens teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų būtų gerbiama ir laikoma viena iš pagrindinių žmogaus teisių. Tai svarbu ne tik siekiant apsaugoti asmens teises, bet ir norint užtikrinti teisingumą ir demokratiją visuomenėje.

Tokia teisė plačiąja prasme yra suprantama kaip teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, o tokią teisę realizuojantis subjektas (asmuo) įgyja sąmoningo prieštarautojo (angl. *conscious objector*) statusą¹. Tai toks asmuo, kuris atsisako vykdyti tam tikrą pareigą, kuri yra numatyta teisės aktuose, dėl savo vidinių įsitikinimų ar sąžinės pasirinkimų. Tai gali būti įvairios pareigos, t. y. ne tik karinės, tačiau, pavyzdžiui, ir medicininės², kadangi toks asmuo gali būti įsitikinęs, kad tam tikrų pareigų vykdymas prieštarauja jo moraliniams ir / ar etiniams (sąžinės) principams. Tokie asmenys dažniausiai siekia gauti oficialų pripažinimą ir atleidimą nuo pareigų, kurios kitu atveju pažeistų tokių asmenų tikėjimą arba sąžinę. Tai gali būti valstybinės institucijos, teismai ar už tam tikras viešojo sektoriaus administravimo sritis atsakingi administraciniai subjektai pagal atitinkamus nacionalinio reglamentavimo klausimus. Tokie asmenys gali patirti diskriminaciją ar persekiojimą, tačiau daugelyje šalių tokių asmenų statusas yra teisiškai pripažįstamas ir saugotinas teisės. Asmenys, atsisakantys atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, gali ieškoti alternatyvių būdų, kaip atlikti savo pareigas, kurios netrukdytų jų moraliniams ar etiniams principams, tačiau sykiu prisidėtų prie viešojo intereso. Tai gali būti tam tikra asmeninė veikla, socialinės tarnybos ar kita panaši veikla kaip alternatyva ar atitikmuo pirminei pareigai, kilusiai tokio asmens atžvilgiu.

Tarptautinė teisė ir tarptautinės teisės aiškinimo praktika aiškiai ir nedviprasmiškai numato tokių asmenų statuso teisinę apsaugą, idant tokie asmenys galėtų nevaržomai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis. Daugumos valstybių, ypač Europos Sąjungos valstybių narių, piliečiai gali laisvai naudotis savo sąžinės ir tikėjimo laisve, kuri yra suprantama

-
- 1 Austin Riede, „Conscience, Doubt, and the Militarized Body in Pain“, *The Journal of the Modernist Studies Association* 7, 3 (2023), <https://doi.org/10.26597/mod.0254>.
 - 2 Cynthia Jones-Nosacek, „Conscientious Objection, Not Refusal: The Power of a Word“, *The Linacre Quarterly*, 88, 3 (2021): 242–246, <https://doi.org/10.1177/0024363921100827>.

kaip viena pagrindinių teisių tarptautinėje teisėje. Asmenys taip pat turi teisę į sąžinės ir tikėjimo laisvę ir teisę šioje srityje laikytis savo įsitikinimų. Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) sprendimais nustatyta, kad tokie asmenys gali naudoti savo sąžinės ir tikėjimų laisvę, kurią apsaugo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK) ir jos protokolai³. Tarptautinių teismų sprendimuose taip pat pripažįstama, kad valstybės turi teisę reikalauti iš savo piliečių tam tikrų pareigų, tačiau taip pat turi suteikti alternatyvius būdus, kad asmenys, atsisakantys atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, galėtų laikytis savo įsitikinimų ir laikytis savo sąžinės, tačiau tuo pačiu metu atliktų pareigą valstybei, t. y. pareigos valstybei ir asmeninių įsitikinimų integralumo problemika⁴ turėtų būti išspręsta per moralinės kategorijos kontekstą – sąžinės laisvės – ryšį su pamatine žmogaus teise ir laisve – sąžinės laisve⁵.

Temos aktualumą ir naujumą pagrindžia tai, kad asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų tarptautinėje teisėje turi seną tradiciją. Nors iš esmės neegzistuoja tikslus šios teisės apibrėžimas, tačiau šios teisės atsiradimas ir įsitvirtinimas tarptautinėje teisėje yra siejamas su demokratizacija⁶, o tarptautiniame kontekste tokia teisė yra suprantama kaip asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, jeigu asmens atsisakymas paremtas rimtu ir nenugalimu konfliktu tarp asmeniui kylančios pareigos atlikti karo prievolę (karo tarnybą) ir jo sąžinės, intensyvių ir neapsimestinių religinių ar kitokių vidinių įsitikinimų. Naujausia EŽTT praktika, apimanti ir Lietuvos nacionalinės teisės reglamentavimą, dėl asmenų, atsisakančių atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, rodo Lietuvos nacionalinės teisės trūkumus ir neteisingą tarptautinės teisės inkorporavimą į Lietuvos nacionalinę teisę.

Kaip jau buvo minėta, teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų neturi konkretaus apibrėžimo, todėl būtent teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų samprata tarptautinėje teisėje ir tokios teisės reglamentavimas nacionaliniu lygmeniu ir yra šio tyrimo objektas. Atsižvelgiant į tyrimo objektą, tyrimo tikslas yra asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų reglamentavimas Lietuvos nacionalinės teisės ir tarptautinės teisės kontekstuose. Atsižvelgiant į temos naujumą ir aktualumą, tyrimo objektą ir tikslą, tyrimui atlikti buvo iškelti šie moksliniai uždaviniai:

-
- 3 Vita Upeniece, „Right to Conscientious Objection to Military Services: International to National Perspective“, *Electronic Scientific Journal of Law Socrates* 3, 21 (2022): 100–113, <https://doi.org/10.25143/socr.22.2022.1.100-113>.
 - 4 Andrew Sabl, „Looking Forward to Justice: Rawlsian Civil Disobedience and its Non-Rawlsian Lessons“, *The Journal of Political Philosophy* 9, 3 (2001): 331–349, <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00129>.
 - 5 Saulius Arlauskas, „Sąžinės laisvė – žmogaus teisių alfa ir omega“, *Jurisprudencija* 17, 9 (2000): 14–27, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3775>.
 - 6 Leigh Toomey, „The Right to Conscientious Objection to Military Service: Recent Jurisprudence of the United Nations Working Group on Arbitrary Detention“, *Human Rights Law Review* 19, 4 (2019): 787–810, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngz031>.

- 1) apžvelgti ir išanalizuoti tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus, teismų praktiką, teisinius dokumentus ir mokslinę literatūrą, susijusią su teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų aiškinimu;
- 2) atskleisti teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų reglamentavimą ir teisės aiškinimo praktiką nacionalinės teisės perspektyvoje.

Nepaisant to, kad teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų tarptautinėje perspektyvoje yra gana plačiai diskutuojama, tačiau Lietuvoje ši tema nesulaukia pakankamo dėmesio. Šiame tyrime svarbūs ir paminėtini tam tikri Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbai. Asmenų, turinčių tvirtus religinius įsitikinimus, teisę į religijos laisvę, taip pat ir karo tarnybos kontekste, nagrinėja Regina Valutytė⁷, taip pat apie religijos išraiškos ribojimus demokratinėje visuomenėje parašyta mokslinė studija⁸. Saulius Arlauskas⁹ analizavo asmens sąžinės laisvę ir jos sampratą tarptautiniame kontekste, o tarptautinę teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų praktiką nagrinėjo Ernesta Kavaliauskaitė¹⁰ magistro darbe. Be to, Ernesta Pilsudskytė¹¹ magistro darbe nagrinėjo asmens teisę neatlikti karo tarnybos ginklu, remiantis religiniais ar pacifistiniais įsitikinimais. O dr. Kristina Kenstavičienė¹² disertacijoje nagrinėjo valstybės gynybos konstitucinį institutą, paminėdama ir teisę atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų. Vita Upeniece¹³ nagrinėjo asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą reglamentavimą tarptautiniame kontekste ir Latvijos nacionaliniu lygmeniu, o Andrew Sabl¹⁴, Leigh Toomey¹⁵, Cynthia Jones-Nosacek¹⁶, Austin Riede¹⁷ analizavo tarptautinę teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų praktiką. Visi minėti mokslininkai analizavo tam tikrus šios temos

7 Regina Valutytė, „Asmenų priklausantių religinėms mažumoms, teisė į religijos laisvę“, iš *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai*, Saulius Katuoka, Pavelas Ravluševičius, Edita Ziobienė, Laima Vaigė, Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Regina Valutytė, Laurynas Biekša, Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, Kristina Vyšniauskaitė-Radinskienė, Dovilė Gailiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 204–238.

8 Dalia Vitkauskaitė-Meurice, Regina Valutytė, Dovilė Gailiūtė-Janušonė, *Religijos išraiškos laisvės ribojimai demokratinėje visuomenėje: mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), <https://repository.mruni.eu/handle/007/16930>.

9 Arlauskas, *supra note*, 5.

10 Ernesta Kavaliauskaitė, „Teisė atsisakyti atlikti karinę tarnybą dėl įsitikinimų pagal tarptautinius žmogaus teisių apsaugos dokumentus“ (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2007), https://elaba.lvb.lt/primo-explore/fulldisplay?vid=ELABA&docid=ELABAETD1851625&context=L&lang=en_US.

11 Evelina Pilsudskytė, „Asmens teisė neatlikti karo tarnybos ginklu remiantis religiniais ar pacifistiniais įsitikinimais“ (magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2019), <https://hdl.handle.net/20.500.12259/93468>.

12 Kristina Kenstavičienė, „Valstybės gynybos Konstitucinis institutas: teisinio reguliavimo raida ir problemos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2021), https://www.mruni.eu/wp-content/uploads/2021/02/Kristina-Kenstavičienė_disertacija_MRUweb.pdf.

13 Upeniece, *supra note*, 3.

14 Sabl, *supra note*, 4.

15 Toomey, *supra note*, 6.

16 Jones-Nosacek, *supra note*, 2.

17 Riede, *supra note*, 1.

aspektus, tačiau, atsižvelgus į naujausią EŽTT praktiką, kyla poreikis išanalizuoti tai, kaip ši teisė yra reglamentuojama tarptautiniu ir nacionaliniu lygmenimis.

Siekiant įgyvendinti mokslinio tyrimo uždavinius šio tyrimo kontekste buvo taikomas istorinis metodas atskleidžiant asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų reglamentavimo raidą tarptautinėje teisėje. Sisteminės analizės metodas ir mokslinė literatūros analizės taikyti siekiant sistemiskai išnagrinėti skirtingus mokslinius šaltinius, taip pat teisinius dokumentus ir teismų praktiką, asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų kontekste. Tyrimo metu surinkta informacija buvo apibendrinta pasitelkus loginės analizės metodą.

1. Asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų reglamentavimas tarptautinėje teisėje

Visų pirma, siekiant suprasti, kas yra asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, reikia įsigilinti į šios teisės pradmenis. Asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų Europos Tarybos pripažįstama nuo praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio. Pirmasis teisinis dokumentas, kuriame paminėta tokio pobūdžio teisė, yra Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 1967 m. sausio 26 d. rezoliucija Nr. 337 (toliau – Rezoliucija Nr. 337)¹⁸. Šiame dokumente buvo įtvirtinti asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą pamatiniai principai, kurie buvo atkartoti bei praplėsti ir vėlesnėse Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacijose. Rezoliucijos Nr. 337 „a“ skirsnio 1.1. punkte yra numatyta asmens – karo prievolininko – teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl religinių, etinių, moralinių, humanitarinių, filosofinių ar panašių pagrindų¹⁹. To paties skirsnio 2 punkte deklaruojama, kad ši teisė yra tiesiogiai susijusi su fundamentaliomis žmogaus teisėmis, įtvirtintomis EŽTK 9 straipsnyje²⁰.

Būtina pabrėžti, kad toks Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos požiūris neatitiko EŽTT teisės aiškinimo ir tik 2011 m. byloje *Bayatyan prieš Armėniją* EŽTT pasisakė, kad teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų gali būti tiesiogiai kildinama iš EŽTK 9 straipsnyje įtvirtintų fundamentaliųjų žmogaus teisių²¹. Iki šios bylos EŽTT formuojama praktika buvo vienoda – traktuota, kad asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų neišplaukia iš EŽTK 9 straipsnio. Tokia praktika iš esmės buvo nulemta EŽTK 4 straipsnio interpretavimo, kuriame numatytas priverstinio darbo

18 „Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 1967 m. sausio 26 d. Rezoliucija Nr. 337“, PACE paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., <https://pace.coe.int/en/files/15752>.

19 *Ibid.*, 1.1. p.

20 *Ibid.*, 1.2. p.

21 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Bayatyan prieš Armėniją*, pareiškimo Nr. 23459/03“, HUDOC paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22item-id%22:%5B%22001-105611%22%5D%7D>].

draudimas²². Šio straipsnio 3 dalyje buvo pateiktos priverstinio darbo išimtyms, iš kurių aktualus „b“ punktas, kuriame numatyta, kad priverstiniu darbu negali būti laikoma karo tarnybos ar kitokio pobūdžio tarnyba, kurios reikalaujama iš asmenų, atsisakančių nuo privalomosios karo tarnybos dėl vidinių įsitikinimų, tose valstybėse, kuriose nacionaliniu lygmeniu toks atsisakymas yra pripažįstamas²³. Pagal ankstesnę EŽTT formuotą teismų praktiką šis straipsnis suteikia išimtinę diskrecijos teisę valstybei pripažinti ar nepripažinti tokios teisės, todėl sprendžiant, ar asmuo turi teisę atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, EŽTK 9 straipsnį reikia interpretuoti kartu su EŽTK 4 straipsniu. Tai lėmė EŽTT požiūrį, kad EŽTK 9 straipsnis nesukuria teisinės pareigos valstybei narei pripažinti asmens teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų.

Taigi, EŽTT byloje *Bayatyan prieš Armėniją* pirmą kartą konstatavo, kad EŽTK 4 straipsnis nei pripažįsta, nei paneigia teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, todėl taikant šį straipsnį negalima varžyti EŽTK 9 straipsnyje įtvirtintų teisių²⁴. Šioje byloje EŽTT, be kita ko, konstatavo, kad asmens teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, jeigu jo atsisakymas paremtas giliu ir neugalimu konfliktu tarp pareigos atlikti karo tarnybą ir asmens sąžinės, taip pat intensyvių ir neapsimestinių religinių ar kitokių įsitikinimų, įgyja EŽTK 9 straipsnio apsaugą²⁵.

Rezoliucijoje Nr. 337, be kita ko, buvo numatyti ir procedūriniai reikalavimai valstybėms realizuojant asmens teisę atsakyti veikti dėl vidinių įsitikinimų: asmenys privalo būti informuoti apie jų teisę atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, informacija jiems turi būti suteikiama atvykus į karo prievolę administruojančią instituciją arba jie turi būti informuojami apie būsimą šaukimą; nacionalinis administracinis subjektas, kuriam yra suteikta teisė priimti sprendimą dėl skyrimo atlikti alternatyviąją tarnybą, pavaldumu privalo būti nesusijęs su kariuomenės struktūromis; minėto administracinio subjekto priimtus sprendimus mažiausiai vieną kartą turi įvertinti kitas administracijos subjektas; administracijos subjektas, kuriam yra suteikta sprendimų apsvartymo teisė (iš esmės atlieka neteisminės instancijos funkcijas), taip pat privalo būti nesusijęs su kariuomenės struktūromis; be kita ko, sprendimų apsvartymo teisė privalo būti įtvirtinta ir bent vienai teisiminei institucijai; be to, asmeniui pateikus prašymą dėl alternatyviosios tarnybos, privalo būti stabdomos visos šaukimo į karo tarnybą procedūros asmens atžvilgiu; priimto sprendimo apeliavimas taip pat turėtų turėti stabdantį procedūrų vykdymo poveikį asmens šaukimo į karo tarnybą atžvilgiu; taip pat asmeniui privalo būti užtikrinta teisė dalyvauti apklausoje, kviesti liudininkus, pasitelkti atstovus, vykdamas jo prašymo dėl alternatyviosios

22 „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987, 4 str.

23 *Ibid.*, 4 str. 3 d.

24 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Bayatyan prieš Armėniją*“, *op. cit.*, 100 pastraipa.

25 *Ibid.*, 110 pastraipa.

tarnybos skyrimo procedūras²⁶.

Rezoliucijoje Nr. 337 buvo numatyti ir reikalavimai pačiai alternatyviajai tarnybai: alternatyviosios tarnybos atlikimo laikotarpis turi būti bent jau tokio paties ilgio kaip ir įprastos karo tarnybos; socialinio ir finansinio aprūpinimo aspektai negali žymiai skirtis nuo įprastos karo tarnybos; valstybės privalo užtikrinti asmenų, atliekančių alternatyviają tarnybą, įdarbinimą socialiniame ar kitame nacionalinės svarbos, visuomenės poreikiams tenkinti atitinkančiame darbe²⁷.

1967 m. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja rekomendacijomis Nr. 478 (toliau – Rekomendacijos Nr. 478) kreipėsi į Europos Tarybos Ministrų Komitetą su prašymu paraginti valstybes atlikti nacionalinės teisės pakeitimus, susijusius su asmens teise atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, tačiau Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos nebuvo priimtos²⁸. 1977 m. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja rekomendacijomis Nr. 816 (toliau – Rekomendacijos Nr. 816)²⁹ dar kartą kreipėsi į Europos Tarybos Ministrų Komitetą su analogišku prašymu, išreikštu Rekomendacijose Nr. 478. Šį kartą Europos Tarybos Ministrų Komitetas, atsižvelgęs į Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos Rekomendacijas Nr. 816, priėmė 1987 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas Nr. R(87)8 (toliau – Rekomendacijos Nr. R(87)8), kuriose didžiaja dalimi pakartojo Rezoliucijoje Nr. 337 įtvirtintus teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų principus³⁰. Vertinant iš teisinės-analitinės perspektyvos, Rekomendacijos Nr. R(87)8 buvo mažiau išsamios, o valstybėms buvo palikta daugiau diskrecijos teisės. Esminis skirtumas tarp minėtų dviejų dokumentų yra tai, kad Rekomendacijose Nr. R(87)8 nebuvo įtvirtintas Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos požiūris, jog teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų tiesiogiai išplaukia iš EŽTK 9 straipsnio³¹. Rekomendacijose Nr. R(87)8, be kita ko, buvo numatyta, kad valstybės turi diskrecijos teisę nustatyti sąlygas asmeniui atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų prieš karo tarnybą, karo tarnybos metu, taip pat tarnybos metu po bazinių mokymų³². Rekomendacijose Nr. R(87)8 taip pat buvo nustatyti ir papildomi reikalavimai pačiai alternatyviajai tarnybai, kuri turėjo būti išskirtinai civilinio pobūdžio, skirta viešam interesui tenkinti; be alternatyviosios tarnybos valstybėms buvo palikta diskrecijos teisė numatyti neginkluotos karo tarnybos atlikimo sąlygas; galiausiai buvo pabrėžta, kad alternatyvioji tarnyba negali

26 „Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 1967 m. sausio 26 d. Rezoliucija Nr. 337“, *supra note*, 18: 2.1.–2.5.p.

27 *Ibid.*, 3.1.–3.3. p.

28 „Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 1967 m. sausio 26 d. rekomendacijos Nr. 478“, PACE paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., <https://pace.coe.int/en/files/14515>.

29 „Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 1967 m. sausio 26 d. rekomendacijos Nr. 816“, PACE paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., <https://pace.coe.int/en/files/4256?#trace-1>.

30 „Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1987 m. balandžio 9 d. rekomendacija Nr. R(87)8“, CO-GUIDE paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 27 d., <http://wri-irg.org/node/6378>.

31 *Ibid.*

32 „Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1987 m. balandžio 9 d. rekomendacija Nr. R(87)8“, *supra note*, 30: 8 p.

turėti baudžiamojo poveikio, o alternatyviosios tarnybos trukmė negali būti nepagrįstai ilga palyginti su reguliaria karo tarnyba³³.

Žvelgiant iš Europos Sąjungos kaip vientiso subjekto perspektyvos, asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų kildinama iš pranešėjų pranešimų ir siūlymų rezoliucijai dėl teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų. Šie pranešėjai buvo skiriami įvairių struktūrinių komisijų, idant išanalizuotų konkrečių teisės sritį ir pateiktų aktualią išvadą. Atsižvelgiant į gautas išvadas Europos Parlamentui gali būti teikiami siūlymai dėl rezoliucijos priėmimo. Pirmasis tokio pobūdžio dokumentas buvo 1980 m. vasario 29 d. pranešimas Nr. Doc. 1-803/79, parengtas van Minnen ir kitų, kuriame pranešėjai nurodė, kad visi karo prievolinkai, prieštaraujantys atlikti karo tarnybą dėl religinių, etinių, moralinių, humanitarinių ar filosofinių pagrindų, turi teisę atsisakyti atlikti tokią tarnybą ir atlikti alternatyviąją tarnybą; ragino visas valstybes nares užtikrinti, kad jų teisės aktai ir teisinė praktika atitiktų Rezoliuciją Nr. 337; taip pat prašė Europos Komisijos pateikti Europos Tarybai siūlymą dėl direktyvos pritaikymo šiuo klausimu³⁴.

1980 m. birželio 16 d. buvo paskelbtas dar vienas pranešimas, parengtas Sieglerschmidt, van den Heuvel, Vayssade ir van Minnen, kuriame pranešėjai pabrėžė, kad reikia siekti bendro žmogaus teisių apsaugos standarto visoje Europos bendrijoje, kaip nurodyta 1977 m. balandžio 5 d. Bendroje deklaracijoje ir Europos Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimuose. Akcentuota, kad teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę yra viena iš svarbiausių žmogaus teisių. Pabrėžta, kad sąžinės laisvės apsauga taip pat apima teisę tam tikromis aplinkybėmis atsisakyti atlikti karo tarnybą su ginklu. Atkreiptas dėmesys į tai, kad joks komitetas, teismas ar tribunolas negali vertinti asmens vidinių įsitikinimų. Nurodyta, kad alternatyviosios civilinės tarnybos formos, kaip apibrėžta EŽTK 4 straipsnyje, turėtų būti taikomos tik kartu su asmens orumo apsaugos priemonėmis ir siekiant tarnauti viešiesiems interesams, visų pirma, socialinėje srityje. Taip pat atkreiptas dėmesys į poreikį, atsižvelgiant į didėjančią judėjimo laisvę, suderinti valstybių narių įstatymus dėl atsisakymo atlikti karo tarnybą, jiems taikomas procedūras ir alternatyvias civilinės tarnybos formas. Valstybių narių vyriausybės ir parlamentai raginti išnagrinėti, ar esami nacionalinės teisės aktai šioje srityje atitinka pirmiau išdėstytus reikalavimus. Pasiūlyta surengti bendrą Europos Parlamento ir valstybių narių parlamentų atstovų susitikimą, siekiant nustatyti bendrą šios srities teisės aktų pagrindą. Pirmininkui pavesta perduoti šią rezoliuciją Europos Komisijai, valstybių narių vyriausybėms ir parlamentams³⁵.

Panašios pozicijos laikytasi ir 1982 m. rugpjūčio 25 d. Maccocchi pranešime Nr. Doc. 1-546/82, kuriame buvo nurodyta, kad sąžinės laisvės apsauga suteikia teisę atsisakyti atlikti ginkluotą karo tarnybą. Pranešime pabrėžta, kad joks teismas ar komisija

33 „Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1987 m. balandžio 9 d. rekomendacija Nr. R(87)8“, *supra note*, 30: 9–11 p.

34 „1980 m. vasario 29 d. pranešimas, parengtas van Minnen ir kitų, Doc. 1-244/80“, AEI paieška, žiūrėta 2023 m. gegužės 1 d., <http://aei.pitt.edu/63544>.

35 „1980 m. birželio 16 d. pranešimas, parengtas Sieglerschmidt, van den Heuvel, Vayssade, Viehroe ir van Minnen, Doc. 1-244/80“, AEI paieška, žiūrėta 2023 m. gegužės 1 d., <http://aei.pitt.edu/62919/>.

negali pamatuoti asmens vidinių įsitikinimų, todėl asmens deklaracija, skelbianti asmens pažiūras, daugumoje atveju turi būti pakankamas pagrindas atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų. Akcentuota, kad alternatyviosios tarnybos atlikimas neturėtų būti traktuojamas kaip sankcija, o jos vykdymas privalo būti organizuojamas taip, kad nebūtų pažeistas žmogaus orumas, be to, alternatyviosios tarnybos atlikimo trukmė negali viršyti įprastos karo tarnybos atlikimo trukmės³⁶.

Be kita ko, po EŽTT bylos *Bayatyan prieš Armėniją* teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų išplaukia iš EŽTK 9 straipsnio, todėl karo prievolinkas savo reikalavimą gali grįžti minėtu EŽTK 9 straipsniu³⁷. Šiuo metu Lietuvos nacionalinė teisė numato tik siaurą teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų taikymo apimtį dėl ne visai civilinės tarnybos formos aspekto. Tačiau, remiantis EŽTK 9 straipsniu, karo prievolinkas taip pat galėtų reikalauti neatlikti ir tarnybos aktyviajame kariuomenės personalo rezerve ar net nutraukti profesinės karo tarnybos sutartis, tačiau tokio pobūdžio teisinio reglamentavimo Lietuvos nacionalinėje teisėje apskritai nėra. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad tokio požiūrio laikosi ir Europos Taryba – 2001 metais Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja priėmė rekomendaciją Nr. 1518, kuria buvo kreiptasi į Europos Tarybos Ministrų Komitetą, siekiant paraginti valstybes nares nacionaliniu lygmeniu įtvirtinti asmenų teisę atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų. Rekomendacijų 5 punkte numatyta, kad valstybės narės savo nacionalinėje teisėje turėtų numatyti: teisę įgyti sąmoningo prieštarautojo statusą prieš karo tarnybą, tarnybos metus ir po jos; teisę profesionaliems kariams įgyti sąmoningo prieštarautojo statusą; teisę visiems karo prievolinkams gauti informaciją apie sąmoningo prieštarautojo statusą ir šio statuso suteikimo sąlygas; tikrą alternatyviąją tarnybą grynai civilinio pobūdžio, kuri neturėtų nei atgrasomųjų, nei baudžiamųjų požymių³⁸. Rekomendacijose Parlamentinė Asamblėja pažymėjo, kad teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų yra įrašyta Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje ir fundamentalus EŽTK įtvirtintos minties sąžinės ir religijos laisvės aspektas. Parlamentinė Asamblėja taip pat rekomenduoja Europos Tarybos Ministrų Komitetui įtraukti šią teisę į Europos Žmogaus Teisių Deklaraciją, atliekant papildomų konvencijos protokolų pakeitimą³⁹.

Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 2006 m. rekomendacijoje Nr. 1742 „Dėl ginkluotųjų pajėgų narių žmogaus teisių“ buvo pakartotas 2001 m. rekomendacijos Nr. 1518 tekstas dėl teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl asmens vidinių įsitikinimų⁴⁰.

36 1982 m. rugpjūčio 29 d. pranešimas, parengtas Macciocchi, Doc. 1-546/82°; AEI paieška, žiūrėta 2023 m. gegužės 1 d., <http://aei.pitt.edu/90219/>.

37 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Bayatyan prieš Armėniją*“, *supra note*, 21: 110 pastraipa.

38 „Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja 2001 m. gegužės 23 d. rekomendacija Nr. 1518“, PACE paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., <https://pace.coe.int/en/files/16909>.

39 *Ibid.*

40 „Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja 2006 m. balandžio 4 d. rekomendacija Nr. 1742“, PACE paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., <https://pace.coe.int/en/files/11154>.

2010 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas priėmė rekomendaciją Nr. CM/Rec(2010)4, kuria priminė, kad ginkluotųjų pajėgų kariai turi minties, sąžinės ir religijos laisvę, kuri gali būti ribojama tik EŽTK 9 straipsnio 2 dalyje numatytais teisės ribojimo atvejais⁴¹. Rekomendacijose numatyta, kad karo prievolinkai turi turėti teisę įgyti sąmoningo prieštarautojo statusą ir jiems turi būti suteikta galimybė atlikti civilinio pobūdžio alternatyviąją tarnybą; profesionalūs ginkluotųjų pajėgų kariai turi turėti teisę palikti ginkluotąsias pajėgas dėl savo įsitikinimų; ginkluotųjų pajėgų karių prašymai dėl pajėgų palikimo turi būti išnagrinėti per pagrįstą laiką; prašymo nagrinėjimo metu karys turėtų būti perkeltas į su kovos veiksmais nesusijusią poziciją; visiems nepatenkintiems prašymams apsvarstyti turi būti įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas subjektas; ginkluotųjų pajėgų kariai, teisėtai palikę ginkluotąsias pajėgas, neturi būti diskriminuojami, jų atžvilgiu neturi būti vykdomas baudžiamasis procesas; jokia diskriminacija ar baudžiamasis procesas negali kilti iš prašymo palikti ginkluotąsias pajėgas dėl teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų realizavimo; ginkluotųjų pajėgų nariai turėtų būti informuoti apie teisę atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, taip pat apie šios teisės įgyvendinimo procedūrą⁴².

Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad Europos Sąjungos Tarybos patvirtintose gairėse dėl religijos ar tikėjimo laisvės skatinimo ir apsaugos⁴³ yra įtvirtinta Europos Sąjungos valstybių narių pareiga, vadovaujantis tarptautinės teisės standartais, užtikrinti veiksmingą visų savo piliečių ir visų kitų asmenų, esančių jų jurisdikcijoje, apsaugą, įtraukiant jų religijos ir tikėjimo laisvę, iš kurios išplaukia pareiga sudaryti sąlygas asmenims atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų⁴⁴.

Taigi, tarptautinėje teisėje yra siekis įtvirtinti asmens teisės atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų supranacionaliniu lygmeniu⁴⁵, kadangi kiekvienam asmeniui privalo būti užtikrinta jo pamatinių teisių apsauga. Be kita ko, tarptautinės teisės formuojama praktika numato asmenims teisę atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų; taip pat joks teismas ar komisija negali įvertinti asmens sąžinės ir vidinių įsitikinimų intensyvumo, o valstybės turėtų pripažinti asmenų, atsakančių atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, statusą pateiktos asmens deklaracijos atžvilgiu. Be kita ko, tokių asmenų administravimas turėtų būti visiškai atskirtas nuo kariuomenės ir net nuo krašto apsaugos ministerijos (ar tokiems subjektams lygių atitiktumų).

41 „Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. vasario 24 d. rekomendacija Nr. CM/Rec(2010)4“, REFWORLD paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., <https://www.refworld.org/docid/506979172.html>.

42 *Ibid.*

43 „Europos Sąjungos Tarybos 2013 m. birželio 24 d. patvirtintos Europos Sąjungos gairės dėl religijos ar tikėjimo laisvės skatinimo ir apsaugos“, EEAS.EUROPA paieška, žiūrėta 2023 m. birželio 6 d., <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/137585.pdf>.

44 *Ibid.*, 40–41 p.

45 Stijn Smet, „Conscientious Objection through the Contrasting Lenses of Tolerance and Respect“, *Oxford Journal of Law and Religion* 8, 1 (2019): 93–120, <https://doi.org/10.1093/ojlr/rwz004>.

2. Asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų raida Lietuvoje

Lietuvoje asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų yra reguliuojama alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos (toliau – AKAT) instituto. 1996 m. spalio 22 d. buvo priimtas pirmasis nepriklausomos Lietuvos karo prievolės atlikimą ir jos administravimą nustatantis įstatymas – Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas (toliau – KPI), kuris įsigaliojo 1996 m. lapkričio 6 d.⁴⁶ KPI buvo numatyta, kad AKAT pagedaujantys atlikti karo prievolinkai privalėjo „raštu kreip[ti] pagal gyvenamąją vietą į naujokų šaukimo komisiją“, kuri turėjo išnagrinėti gautą prašymą ir paskirti tarnybos atlikimo vietą⁴⁷. AKAT karo prievolinkai galėjo atlikti Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemoje, patys karo prievolinkai, atlikdami AKAT, buvo „prilyginami eiliniam kariui ir skiriami tarnauti į pareigas, nereikalaujančias naudoti prievartos ir ginklo“; karo prievolinkams, atliekantiems AKAT, buvo taikomi krašto apsaugos tarnybos ir drausmės statutai⁴⁸. Tik išimtiniais atvejais, t. y. tik „vyriausybės sprendimu AKAT, kaip civilinio pobūdžio visuomenei naudingas darbas, gal[ėjo] būti atliekama kitose valstybės institucijose“⁴⁹. Taigi, pirminėje KPI redakcijoje egzistuoja asmens teisės atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų apraiška, t. y. nors iš esmės asmeniui buvo leidžiama atlikti AKAT, bet tarnybos atlikimo būdas buvo glaudžiai susijęs su kariuomene ir jos poreikiais. Vertinant retrospektyviai prašymų nagrinėjimui buvo būdinga aukšto subjektyvumo rizika, kadangi prašymus priimdavo ir nagrinėdavo kariuomenės struktūros, t. y. nebuvo sukurtas atskiras, su kariuomene nesusijęs, subjektas, kuriam būtų pavesta tokių prašymų nagrinėjimo diskrecijos teisė, kadangi tik atskiras, objektyvus subjektas, su kariuomene nesusijęs nei savo struktūra, nei pavaldumu, neturintis suinteresuotumo dėl karo prievolės įgyvendinimo ir asmenų komplektavimo karo tarnybai atlikti, gali nešališkai išnagrinėti tokio pobūdžio prašymus.

Galiojantis teisinis reglamentavimas dėl AKAT nesikeitė iki 1999 m., kai buvo priimta ir įsigaliojo nauja KPI redakcija.⁵⁰ Iš esmės reikšmingų pokyčių AKAT institutas nepatyrė, išskyrus tai, kad karo prievolinkams atsirado aiškiai nusakyta pareiga pateiktus prašymus motyvuoti, o pačių prašymų nagrinėjimo prerogatyva buvo suteikta specialiai komisijai, sudarytai iš „visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių, švietimo įstaigų atstovų“; „šios komisijos sudarymo ir jos darbo tvarką nustat[ė] Vyriausybė arba jos įgaliota

46 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996-11-06, Nr. 106-2427 (aktuali redakcija 1996 m. spalio 22 d.)

47 *Ibid.*, 20 str.

48 *Ibid.*, 22 str. 1 d.

49 *Ibid.*, 22 str. 2 d.

50 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996-11-06, Nr. 106-2427 (aktuali redakcija 1999 m. birželio 22 d.)

institucija⁵¹. Su šia redakcija atsirado savotiškas subjektyvumo rizikos valdymas, tačiau nesikeitė esminė AKAT struktūra, atlikimo vieta, aprūpinimas ir pan.

AKAT instituto teisinė reorganizacija įvyko įsigaliojus 2011 m. rugsėjo 1 d. KPI redakcijai, kurios pagrindu buvo įtvirtinta, kad „karo prievolinkai AKAT atlieka valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, dirbdami visuomenei naudingą darbą; karo prievolinkai skiriami atlikti darbų, nesusijusių su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu⁵². Subjektyvumo rizikos valdymas išliko toks pats kaip ir praeitoje redakcijoje, t. y. karo prievolinkų prašymus dėl AKAT atlikimo nagrinėjo speciali komisija, „sudaryta iš asociacijų, tradicinių religinių bendruomenių ir religinių bendrijų, aukštųjų mokyklų atstovų“, tačiau ji teikė tik rekomendacinio pobūdžio sprendimus karo prievolei administruojančiam subjektui, kuris, atsižvelgdamas į gautas rekomendacijas, priimdavo sprendimą prašymą atlikti AKAT pripažinti pagrįstu arba nepagrįstu⁵³. Jokių esminių pokyčių, teisiniu atžvilgiu, AKAT institutas nėra sulaukęs ir šiuo metu. Galiojančioje KPI redakcijoje AKAT iš esmės yra apibrėžiamas KPI 16–20 straipsniuose. KPI 16 straipsnyje yra numatyta, kad AKAT yra atliekama vietoj nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos⁵⁴; AKAT trukmė – 10 mėnesių⁵⁵; AKAT atliekantys „karo prievolinkai atlieka valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose dirbdami visuomenei naudingą darbą“; taip pat „karo prievolinkai skiriami atlikti darbų, nesusijusių su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu⁵⁶; AKAT atliekantiems karo prievolinkams taikomos tokios pačios aprūpinimo sąlygos, kokios yra nustatytos privalomosios pradinės karo tarnybos kariams⁵⁷.

Vadovaujantis KPI 16 straipsnio 6 dalimi, „alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarką nustato Vyriausybė ar jos įgaliota institucija⁵⁸. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimu Nr. 206 „Dėl alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ buvo patvirtintas alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašas (toliau – Tvarkos aprašas), kuris reglamentuoja karo prievolinkų, paskirtų atlikti AKAT, skyrimo į pareigas valstybės ar savivaldybės institucijose ar įstaigose procedūras, nustato AKAT atlikimo tvarką, įstaigos, į kurią karo prievolinkas paskirtas atlikti AKAT,

51 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, Valstybės žinios, 1996-11-06, Nr. 106-2427 (aktuali redakcija 1999 m. birželio 22 d.), 20 str.

52 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996-11-06, Nr. 106-2427 (aktuali redakcija 2011 m. rugsėjo 1 d.), 16 str. 4 d.

53 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *supra* note, 50: 17 str. 2 d.

54 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996-11-06, Nr. 106-2427 (aktuali redakcija 2021 m. sausio 1 d.), 16 str. 1 d.

55 *Ibid.*, 16 str. 2 d.

56 *Ibid.*, 16 str. 4 d.

57 *Ibid.*, 16 str. 5 d.

58 *Ibid.*, 16 str. 6 d.

vadovo pareigas ir teises⁵⁹.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad „AKAT pageidaujantys atlikti karo prievolinkai prašymą leisti atlikti AKAT karo prievolę administruojančiai krašto apsaugos sistemos institucijai gali pateikti iki šaukimo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą pradžios, o karo prievolinkai, įrašyti į kalendorinių metų karo prievolinkų sąrašą, – iki šiame sąrašė nurodyto dokumentų, kuriais pagrindžiamos KPI 3 straipsnyje nurodytos atleidimo nuo karo tarnybos aplinkybės ar KPI 15 straipsnio 1 dalyje nurodytos privalomosios pradinės karo tarnybos atidėjimo individualia tvarka aplinkybės, pateikimo termino pabaigos; toks prašymas turi būti grindžiamas religiniais arba pacifistiniais įsitikinimais, neleidžiančiais tarnauti su ginklu“⁶⁰. Be to, „karo prievolinkų prašymus dėl AKAT atlikimo nagrinėja ir rekomendacijas dėl prašymų pagrįstumo teikia specialioji komisija, sudaryta iš asociacijų, tradicinių religinių bendruomenių ir religinių bendrijų, aukštųjų mokyklų atstovų; atsižvelgdama į specialiosios komisijos rekomendacijas, karo prievolę administruojanti krašto apsaugos sistemos institucija priima sprendimą prašymą leisti atlikti AKAT pripažinti pagrįstu arba nepagrįstu“⁶¹.

Taigi, iš esmės asmens teisė atsakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų yra reguliuojama AKAT instituto, kurio administravimas patenka į karo prievolę administruojančio subjekto veiklos sritį. Tai lemia, kad subjektyvumo rizika nėra suvaldyta iki šiol, kadangi karo prievolę administruojantis subjektas yra Lietuvos kariuomenės karo prievolės ir komplektavimo tarnyba *id est* Lietuvos kariuomenės struktūrinis padalinys, kurio *modus operandi* iš esmės yra asmenų komplektavimas karo tarnybai atlikti. Vadinasi, nors prašymus leisti atlikti AKAT nagrinėja speciali komisija (kuri teikia rekomendacijas karo prievolę administruojančiam subjektui), tačiau diskrecijos teisę leisti ar neleisti atlikti AKAT išskirtinai turi karo prievolę administruojantis subjektas. Tai reiškia, kad karo prievolę administruojančiam subjektui yra paliekama galimybė priimti kitokį sprendimą nei buvo pateikta specialiosios komisijos rekomendacijose.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „konstitucinė minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra viena iš pamatinių žmogaus laisvių, kuri užtikrina galimybę įvairių pažiūrų žmonėms gyventi atviroje, teisingoje ir darnioje pilietinėje visuomenėje; ši laisvė – ne tik savaiminė demokratijos vertybė, bet ir svarbi garantija, kad bus visavertiškai įgyvendinamos kitos žmogaus konstitucinės teisės ir laisvės; minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė pagal turinį yra Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintos platesnės žmogaus laisvės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti konkretesnė išraiška“⁶².

Be kita ko, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstitucijos 139 straipsnio

59 „Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašas“, *Valstybės žinios*, 2000-02-29, Nr. 18-435, 1 str.

60 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *supra note*, 52: 17 str. 1 d.

61 *Ibid.*, 17 str. 2 d.

62 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 49-1424.

2 dalį karo tarnyba gali būti pakeista AKAT. Konstitucinis AKAT instituto įtvirtinimas negali būti atsiejamas nuo Konstitucijos kontekste garantuojamų minties, tikėjimo ir sąžinės laisvių. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad „pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį, aiškinamą kartu su 26 straipsniu, kuriame įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, asmenys, dėl savo religinių ar kitų įsitikinimų negalintys atlikti karo tarnybos, turi teisę vietoj jos, įstatymo nustatyta tvarka, atlikti AKAT“⁶³. Be kita ko, šiame kontekste Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad „Konstitucijos 26 straipsnis savo turiniu yra susijęs su 27 ir 28 straipsniais, pagal kuriuos žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas (27 straipsnis), įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 straipsnis). Tai taip pat reiškia, kad žmogus, remdamasis savo įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu, negali atsisakyti vykdyti Konstitucijoje įtvirtintų pareigų, *inter alia* piliečio pareigos atlikti karo tarnybą arba AKAT, ar reikalauti jį nuo šių pareigų atleisti“⁶⁴. Paminėtina ir tai, kad „Konstitucijoje įtvirtinta įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą; tai, kad Lietuvos valstybė ir jos institucijos yra pasaulėžiūros ir religijos požiūriu neutralios, reiškia valstybės ir tikybos sričių, valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos atribojimą“⁶⁵. Taigi, Konstitucinio Teismo vertinimu, konstitucinė piliečių pareiga atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą negali būti ribojama, nesudarant prielaidos tinkamai vykdyti konstitucinę kiekvieno piliečio teisę ir pareigą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo.

Po EŽTT bylos *Bayatyan prieš Armėniją* karo prievolinkas savo reikalavimą atlikti alternatyviąją tarnybą iš esmės gali tiesiogiai grįsti EŽTK 9 straipsniu, kurio savotiška adaptacija yra įtvirtinta KPI 17 straipsnio 1 dalyje, nurodančioje, kad karo prievolinko prašymas leisti atlikti AKAT turi būti grindžiamas religiniais arba pacifistiniais įsitikinimais, neleidžiančiais tarnauti su ginklu⁶⁶. Tačiau minėtoje byloje *Bayatyan prieš Armėniją* didžiosios EŽTT teisėjų kolegijos sprendimu buvo nutarta, kad EŽTK 9 straipsnio 111 ir 112 punktai gina Jehovos liudytojų religinę nuostatą atsisakyti net ir beginklės karo tarnybos. Šio sprendimo 124–126 pastraipose didžiosios teisėjų kolegijos pareiškta, kad valstybė negali bausti asmenų, kurie dėl įsitikinimų atsisako karo prievolės. Atvirkščiai, valstybė privalo gerbti religinių mažumų atstovų įsitikinimus ir suteikti jiems galimybę tarnauti visuomenei jiems priimtiniu būdu⁶⁷. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad Jungtinių Tautų

63 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas“, TAR, 2017-07-04, Nr. 11471.

64 *Ibid.*

65 *Ibid.*

66 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *supra note*, 52: 17 str. 1 d.

67 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Bayatyan prieš Armėniją*“, *supra note*, 21: 124–126 pastraipa.

Žmogaus teisių komitetas (toliau – JTŽTK) byloje *Atasoy ir Sarkut prieš Turkiją*⁶⁸ paskelbė, kad asmens teisė dėl įsitikinimų atsisakyti karo tarnybos yra pagrįsta minties, sąžinės ir religijos laisve; ši teisė bet kuriam žmogui suteikia atleidimą nuo karo prievolės, jeigu ši prievolė prieštarauja asmens religiniams įsitikinimams; ši teisė negali būti varžoma prievarta; valstybė savo nuožiūra gali pareikalauti, kad toks asmuo atliktų alternatyviąją civilinę tarnybą, kuri nėra susijusi su karinėmis struktūromis ir nėra pavaldi karinei valdžiai; ši alternatyvioji tarnyba neturi būti baudžiamojo pobūdžio, bet būti tikroji visuomeninė tarnyba, kurioje atsižvelgiama į žmogaus teises.

Tokie EŽTT ir JTŽTK sprendimai atskleidžia Lietuvos Respublikos atitinkamo teisinio reguliavimo prieštaravimą EŽTT sprendimuose formuluojamai doktrinai, kad asmenys, dėl vidinių įsitikinimų negalintys atlikti privalomosios pradinės karo tarnybos, turi turėti galimybę atlikti alternatyviąją civilinę tarnybą, kuri net ir administraciniu požiūriu nebūtų susijusi su karinėmis struktūromis. Vadinasi, nors ir Lietuvoje egzistuojanti AKAT savo specifika galėtų būti laikoma civiline tarnyba, tačiau ją administruoja Lietuvos kariuomenė, į šią tarnybą skiria ir iš jos atleidžia – Lietuvos kariuomenė, taip pat visus sprendimus dėl AKAT priima Lietuvos kariuomenė. Būtent dėl šios priežasties, dėl tarptautinės teisės normų ir teisės aiškinimo praktikos AKAT tampa civilinio pobūdžio beginkle karo tarnyba, t. y. nors AKAT atliekama valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose ir yra nesusijusi su ginklų ir prievartos naudojimu, tačiau formalus AKAT procedūrų administravimas, kurį atlieka krašto apsaugos sistemos institucija, daro AKAT savo specifika neatskirta nuo kariuomenės. Tai lemia, kad tvirtus vidinius įsitikinimus, susijusius su kategorišku karo ginklų, jėgos naudojimo ir pan. smerkimu, turintys asmenys negali nepažeisdami savo vidinių įsitikinimų būti pavaldūs (tarnybos metu), net ir išskirtinai administraciniu požiūriu, tokioms institucijoms, kurios yra tiesiogiai atsakingos už tai, ką tokie asmenys sąmoningai smerkia bei atvirai nepripažįsta ir atsisako būti to dalimi.

EŽTT 2022 m. birželio 7 d. priėmė sprendimą byloje *Teliatnikov prieš Lietuvą*, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl asmens (byloje asmuo buvo Jehovos liudytojas) teisės neatlikti privalomosios karo tarnybos ir valstybės pareigos sudaryti galimybes atlikti alternatyviąją civilinę tarnybą. Šioje byloje pareiškėjas skundėsi, kad „nepaisant jo religinių įsitikinimų, jis nebuvo atleistas nuo karo tarnybos ir Lietuvos teisėje nebuvo nustatyta alternatyvioji tarnyba, kuri savo pobūdžiu būtų civilinė. EŽTT konstatavo, kad Lietuvos institucijų sprendimas atmesti pareiškėjo prašymą dėl jo religinių įsitikinimų atleisti jį nuo karo tarnybos yra įsikišimas į pareiškėjo teisę į minties ir sąžinės laisvę, saugomą Konvencijos 9 straipsnyje.“⁶⁹ Taigi, EŽTT nuomone, Lietuvoje egzistuojanti privalomosios karo tarnybos sistema neužtikrina teisingų visos visuomenės interesų ir asmenų, kurie niekada

68 „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto 2012 m. birželio 19 d. nuomonė byloje Nr. CCPR/C/104/D/1853-1854/2008 *Atasoy ir Sarkut prieš Turkiją*“, 7.4 pastraipa, HRC paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 28 d., <https://www.refworld.org/cases,HRC,4ff5b14c2.html>.

69 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2022 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Teliatnikov prieš Lietuvą*“, HUDOC paieška, žiūrėta 2023 m. balandžio 25 d., http://lrv-astovas-eztt.lt/uploads/TELIATNIKOV%20v.%20LITHUANIA_LT.pdf.

neatsisakė vykdyti savo pilietinių pareigų, interesų pusiausvyros. Taip buvo aiškiai ir nedviprasmiškai konstatuota, kad Lietuvos nacionalinė teisė *per se*, susijusi su asmens teise atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, neatitinka tarptautinės teisės normų ir tarptautinės teisės aiškinimo praktikos.

Taigi, galiojanti tarptautinė teisė aiškiai ir nedviprasmiškai parodo Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės trūkumus, taip pat neteisingą tarptautinės teisės įtraukimą į Lietuvos nacionalinę teisę. Asmenų teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų yra tiesiogiai reguliuojama per egzistuojantį AKAT institutą, kuris galioja išimtinai asmenims, šaukiamiems atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą, tačiau negali būti pritaikomas kitiems asmenims (pvz., kariams ar karo prievolinkams, šaukiamiems atlikti tarnybą aktyviajame kariuomenės personalo rezerve). Taigi, egzistuojantis AKAT institutas yra ydingas ir prieštarauja EŽTT praktikai (doktrinai), t. y. alternatyviosios tarnybos procedūrinio administravimo aspektas yra ydingas, kadangi AKAT atliekančius asmenis administruoja Lietuvos kariuomenės karo prievolės ir komplektavimo tarnyba, kuri yra Lietuvos kariuomenės struktūrinis vienetas.

Išvados ir rekomendacijos

Lietuvoje asmens teisė atsisakyti atlikti karo tarnybą yra išimtinai reguliuojama per alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos institutą, kuris nuo pat 1996 m., kai buvo įtvirtintas Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatyme, nesulaukė esminių pokyčių, atitinkančių šios teisės raidą tarptautinėje teisėje.

Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos institutas yra išimtinai sukurtas asmenims, šaukiamiems atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą, kadangi įstatyminė bazė tik tokiems asmenims suteikia teisę atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Šis institutas neatitinka visų suinteresuotų grupių poreikių, pvz., aktyviojo rezervu karių, šaukiamų atlikti tarnybą aktyviajame kariuomenės personalo rezerve, ar profesinės karo tarnybos karių, pasirašiusių profesinės karo tarnybos sutartis. Vadinasi, šiuo metu egzistuojantis teisinis reglamentavimas iš esmės prieštarauja tarptautinei teisei.

Nors alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba idėjiniu požiūriu galėtų atitikti asmenų, atsisakančių atlikti karo tarnybą dėl vidinių įsitikinimų, poreikius, tačiau savo struktūra ir administravimo ypatumais yra susijusi su Lietuvos kariuomenės struktūromis, t. y. procedūrinis administravimas yra kontroliuojamas Lietuvos kariuomenės, o tai lemia subjektyvumo riziką, kadangi nors prašymus leisti atlikti AKAT nagrinėja speciali komisija (kuri teikia rekomendacijas karo prievolę administruojančiam subjektui), tačiau diskrecijos teisę leisti ar neleisti atlikti AKAT išskirtinai turi karo prievolę administruojantis subjektas. Tai reiškia, kad karo prievolę administruojančiam subjektui yra paliekama teisė priimti kitokį sprendimą nei buvo pateikta specialiosios komisijos rekomendacijose.

Nagrinėta tarptautinė teisė ir tarptautinės teisės aiškinimas aiškiai parodė, kad Lietuvoje egzistuojantis alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos institutas privalo būti iš esmės

pakoreguotas – adaptuotas pagal aktualią tarptautinę teisės aiškinimo praktiką. Alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba turi būti pakeista alternatyviąja civiline tarnyba ir ji turi būti visiškai atskirta nuo krašto apsaugos sistemos, o asmenims turi būti suteikta galimybė atlikti išimtinai civilinio pobūdžio tarnybą, nepavaldžią krašto apsaugos sistemai ar jos pareigūnams, sykiu išlaikant tokiam institutui keliamus tarptautinius reikalavimus.

THE REGULATION OF A PERSON'S RIGHT TO REFUSE TO PERFORM MILITARY SERVICE DUE TO THEIR INTERNAL BELIEFS IN LITHUANIA AND IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW

Tomas Proškus

Military Conscription and Recruitment Service of the Lithuanian Armed Forces,
Lithuanian

Summary. *The right of an individual to refuse to perform military service because of their internal beliefs has deep roots in international law. Such a right in the national law of the independent Republic of Lithuania is regulated by the institute of alternative national defense service, which was established in 1996. During the more than two decades in which the alternative national defense service has existed in the national law, this institute has not received particularly significant changes that would correspond to current international law and the legal interpretation of the European Court of Human Rights. Taking this into account, in this study, with the help of international law norms and the legal interpretations in the practice of the European Court of Human Rights, the relationship between the national law norms of the Republic of Lithuania and the interpretation of national court law with the transnational right of a person to refuse to participate in military service due to their internal beliefs is revealed. After conducting this research, it is concluded that the national law of the Republic of Lithuania does not comply with the norms of international law and the practice of interpreting the law formed by the European Court of Human Rights; therefore, it should be adapted by incorporating good international legal practice regarding the right of individuals to refuse to participate in military service due to their internal beliefs.*

Keywords: *Alternative service, military service, right to refuse to perform military service, internal beliefs.*

Tomas Proškus, Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos karo prievolės vyresnysis specialistas. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, žmogaus teisės, administracinė teisė, Europos Sąjungos teisė.

Tomas Proškus, Senior Conscription Specialist of the Military Conscription and Recruitment Service of the Lithuanian Armed Forces. Research interests: constitutional law, human rights, administrative law, European Union law.